

Píše Jakub Vaněk

(E*forum, 07. 04. 2021)

Rozsáhlá kolektivní monografie **Za obrysy média** je dílem devíti autorů a vedle předmluvy a doslovu obsahuje třináct kapitol. Je výsledkem dlouhodobých výzkumů jednotlivých autorů, především pak dlouhotrvající společné diskuse iniciované **Tomášem Chudým** a **Richardem Müllerem**. Tematickou sevřeností a také přívětivou a přehlednou grafickou úpravou přesahuje běžný standard kolektivních monografií. Významný podíl na tom má také pečlivá ediční příprava a vnitřní odkazový aparát.

Na 666 tiskových stranách se autoři zabývají otázkou mediality literatury. V jednotlivých kapitolách rozkrývají možnosti konceptualizace literatury v rámci mediálních teorií a načrtávají genealogii pojmu média v literárněteoretické tradici. Význam tohoto pojmu osciluje od antiky mezi nástrojem (skrže co) a prostředím (v čem). Jeho obtížná uchopitelnost vychází nejen z různého užití slova (široká veřejnost jako zvláštní adresát sdělení, vzduch jako médium hlasu, spiritistické médium atd.), ale diachronně také z různé povahy technologií. Podstatnou roli ve vymezení rámce knihy hraje představa vývoje média ve smyslu jeho objevu, experimentů s ním a rozšíření (příklady filmu či internetu) a teze o reorganizaci celého mediálního pole při nástupu nového média, který neznamená zmizení starého, ale nové uspořádání komplexních funkčních vztahů. Tradiční médium jako literatura s nástupem nových médií nemizí, ale proměňuje se. Proto „[m]edialitu každého média lze pochopit jedině ve vztahu k ostatním médiím“ (s. 568). Důležitá je zde představa difference s odkazem na mnohokrát citovaný výrok Gregoryho Batesona: „[i]nformation is a difference which makes a difference,“ který je i mottem knihy. Ke srovnání je však nutná nejen tematizace odlišnosti, ale také otázka podobnosti – odtud záměr autorů „rozvinout východiska pro uvedení literární a mediální vědy na společný základ“ (s. 11).

Nejvýraznější stopou jsou v knize vepsáni Richard Müller a Tomáš Chudý, kteří jsou autory dohromady více než poloviny kapitol. V jejich textech dochází otázka mediality nejdůslednějšího zpracování. V podrobných exkurzech představují myšlení více než desítky autorů spjatých s mediálními teoriemi, kybernetickou inspirací sémiotiky, strukturalismem či formalismem. Jde například o Miroslava Červenku, Umberta Eca, Romana Jakobsona, Fridricha Kittlera, Bruno Latoura, André Leroi-Gourhana, Jurije Lotmana, Jana Mukařovského či Hartmuta Winklera. Podstatná pozornost je přitom věnována pojmům řeči a gesta, neurčitosti, komunikace, potažmo samotné mediality. Studie dalších autorů se od tohoto základního rámce více či méně odchyľují, díky zřetelné koncepci však nevypadávají ze společného prostředí. Pozoruhodně jej naopak

rozšiřují a vzájemně se v něm osvětlují (přičemž možné vazby pomáhá nalézat také zmíněný vnitřní odkazový aparát).

Pavel Šidák hledá stopy konceptů příbuzných medialitě v myšlení českých estetiků 19. století a jeho kapitola tak slouží jako důležitý předstupeň rekontextualizace koncepcí autorů Pražského lingvistického kroužku. Martin Ritter mapuje pojem média v díle Waltera Benjamina. Ukazuje přitom jeho aktuálnost, například představy mediovanosti světa a zároveň (zdánlivě) paradoxní bezprostřednosti média, tedy bezprostřednosti prostředkování. Miroslav Petříček klade otázku diference na rovině diskurzu a zkoumá společný základ literárního a filozofického textu či psaní. Hlavní téma knihy tak prezentuje v zajímavé analogii. Josef Vojvodík vykresluje metaforu přízraku či stínu, která se vynořuje spolu s rozvoji nových médií (od fotografie na konci 19. století přes rádio a kinematograf, výrazně pak ve spojitosti s katastrofou druhé světové války a aktualizacemi společenských funkcí paměti a svědectví, paradigmaticky v díle Jacquesa Derridy). Především v případě M. Petříčka, M. Rittera a J. Vojvodíka je zřetelný rozdíl oproti ostatním autorům monografie v menší vůli k historizaci textů či přístupů, jimiž se zabývají. Představují tak specifický protipól vůči relativizující perspektivě současných mediálních věd, která se prosazuje v ostatních studiích.

Josef Šebek rozvíjí a rozšiřuje pojetí média Raymonda Williamse a jeho kritiku vlivné koncepce Marshalla McLuhana. Rozpracovává přitom Williamsovy podnětné konceptuální metafory roztoku a rozpouštění (například politiky v hudbě), které slouží k typologizaci a odstínění jednotlivých médií ve společném kulturním rámci, aniž by se tím ztrácela ze zřetele jejich podstatná příslušnost k němu. Stanislava Fedrová a Alice Jedličková mapují v závěrečné kapitole genealogii a praxi mediální vědy se zřetelem k literatuře (hlavně prostřednictvím figur paragone a ut pictura poesis vztahu výtvarných umění a poezie). Jejich výklad slouží nejen jako shrnutí jedné stránky předchozích kapitol, které se literatuře věnují často útržkovitě a v odrazech jiných témat, ale nabízejí také možné východisko dalších úvah na poli literárněvědné komparatistiky. Právě literární komparatistika je nepochybně jedním z oborů, který je nejlépe uzpůsoben k rozvinutí inspirací přítomné knihy (případně je již rozvíjí).

Různost v přístupech k tématu a často i chápání problematiky mediality a také velkorysý rozsah většiny studií (většinou kolem padesáti stran většího formátu) dojem soustředěnosti celé monografie poněkud narušují a odpovídají spíše představě polylogu, tedy vícehlasí, jež sdílí společný obecněji ohraničený prostor či rámec tázání, ale co do přístupu, teoretického zázemí a možná i autorské motivace se v konkrétních hlasech liší. Rozptýl jednotlivých kapitol a témat lze nicméně chápat také jako příznak rozpornosti (prostředí i nástroj) a unikavosti pojmu média spolu s jeho nízkou reflektovaností v literární teorii. Polylog je také podtitulem závěrečného shrnutí, které je ovšem velice precizní a cenné pro celkovou orientaci v tématech knihy i otevření dalšímu bádání.

Výrazným jednotícím prvkem monografie *Za obrysy média* nicméně zůstává důraz na

kritické přehodnocení dosavadních přístupů a podnětný hledačský étos v prostoru, který otevírá mediálně vědní kontext. Zřetelné je to především v těch kapitolách, kde je kritičtěji uplatněna genealogická perspektiva inspirovaná náhledem, že medialita byla donedávna slepou skvrnou literární vědy. To s sebou nese nárok na přehodnocení dosavadního chápání literatury jako paradigmatického média (typicky v pojmu text, který je dlouhou dobu nekriticky vztahován i na neverbální média jako film či hudba). Relativizace, či spíše konceptualizace hranic by vedle komplexnějšího nahlédnutí současné pozice literatury mohla přinést také větší otevřenost vůči textům, které dosud zůstávaly z různých důvodů spíše na okraji teoretického zájmu. Uvedme například autory spojené s okruhem UDS, kteří s (inter)medialitou a materialitou psaní či textu systematicky pracovali.

V hledáčku knihy jsou převážně teoretické koncepce a přístupy spjaté s mediálním, potažmo strukturalistickým myšlením spíše než jednotlivá díla, média, respektive nosiče či technologie nebo techniky. Přesto se několik neotřelých interpretací konkrétních děl (případně konceptualizací určitých mediálních technologií nebo pracovních technik) v knize objevuje – například výklad děl tzv. konkrétní poezie v souvislosti s recepcí vlivů kybernetiky a informatiky v literární vědě a praxi po druhé světové válce, který v kapitole *Otevřenost. Informační (kybernetický) moment v literární vědě a české experimentální poezii šedesátých let* podává Richard Müller.

Představa slepé skvrny myšlení o literatuře, kterou představuje koncept média, vůle ke kontextualizaci literatury v mediálním rámci a kritické přehodnocení tradice vlastní disciplíny naznačují situovanost knihy na pomyslné mezi, která otevírá možnost jiného chápání literatury v analogicky proměněném společenském kontextu. Rozsáhlá monografie *Za obrysy média* není jednoduchým čtením a její podněty budou patrně potřebovat dlouhou dobu, než dojdou patřičného přijetí a zpracování v dalších oblastech literární historie, teorie či komparatistiky. Překonání ostychu způsobeného stigmatizací (nových) médií a jejich skeptickým hodnocením z hlediska historicky dominantního média literatury se však díky knize *Za obrysy média* jeví jako velmi důležitý krok i příslib bohatého dobrodružství.

Richard Müller a kol.: *Za obrysy média: literatura a medialita*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2020, 665 s.

www.ipsl.cz